

Սի փարա հորուց փարա

հեղինակ՝ Հակոբ Մնձուրի

Իր այծերովը մեր Ղարապուտախի քարայրները բնակող Զնդոն ջորին հեծալ, Զիմառու ջաղացքը այսուր առնելու եկավ:

Մեր Ղարասրի քուրդերը, որ մեզի պես երկրագործ չեն, խաշնարած են ու Ղարապուտախին Եփրատ թափած անկյունադարձին քարայրները կձմեռեն, ամեն առտու քարայրներու բերանը իրենց կնիկներուն՝ խմոր բանալով, օճախին վրա եփած հացին այսուրը իրենք չունին, մեր ջաղացքներեն կհայթայթեն, կամ՝ իրենց յուղը, պանիրը մեր գյուղերը կրերեն, մեր այսուրին հետ կփոխանակեն: Անոնք մեր ըրած երկրագործությունը չեն սիրեր ու չեն գիտեր: Արտ վարելոցանելը սորվեցնես ալ՝ հոգինին չուզեր, որ սորվին. «Էհո՛» կըսեն, ուսերնին վեր կընեն: Անոնք խաշնարած են թեև՝ կով, մարի չեն պահեր: Կով մը իրենց երեք, չորս այծին կաթը կուտա, մարին ըսես՝ թե իրենց այծերեն ավելի կաթ կուտա և թե քուրդ ունի: Իրենց կնիկները, հարսները ինչո՞վ գուլպա կհյուսեն, բայց ոյուրի՞ն է անոնց նայելը, հինգ վեց ամիս զանոնք ներսը պահել ու կերցնել պետք է, կեր չունին, մարագ չունին, ինչ պիտի կերցնեն: Խսկ դուրս հանեն, արածելու տանին՝ չեն դիմանար, կմսին: Մաքիները, մանավանդ, քուրդով ալ են, բայց աղբյուր մը դրկեն, որ ջուր խմեն, խսկոյն պաղ կառնեն, կհազան, քիթերնին կվագե: Իրենց խաշնարածության միակ հարմարողը այծն է: Ամառ, ձմեռ կարածի դուրսը՝ սարերը, ձորերը, գետափները. իրենց պես ցուրտեն չի մսիր: Զմեռը, ամիսներով, երկիրը սառի՝ իրենցմեն կեր չուզեր, քարայրը չի բանսովիր, դուրս կփախի ու սառին տակեն, ձյուներուն մեջեն գետերուն, սառած եղեգնուտներեն իր փորը կկշտացնե, կամ եթե ծառ մը, թուփ մը տեսնե, ետևի սրունքներուն վրա ուղղաձիգ կկայնի, կերկննա մինչև ծառին ձյուղերը, թուփին ցախին զագաթները, ակուններովը շաքար կոտրելու պես խըբըխըբը ոստերը, ոստերուն կեղենները, չթափած տերևները կուտե: Հանկարծ, խոտի մը համար, մինչև ծայոի մը գլուխը կբարձրանա, կկենա, մարգարեական մորուքը միջոցին մեջ քարոզիչի մը պես, իր նայվածքը կպտտցնե հեռավոր տարածություններուն, խոտը կփրցնե, կուտե ու ոստոստելով, խաղեր ընելով, վար կիշնա: Մեր քուրդերուն այծը, հապիկայի պես կախված ստինքներով, ծանրաշարժներեն չէ, և ամեննին բան մը չեն տար անոր: Մեղուին պես է, ո՞վ իր մեղուներուն բան մը կուտա: Մեղուն սարերեն, մարգագետիններեն թե ինքզինքը կկշտացնե և թե իր մեղը կուտա տիրոջը: Մեր խաշնարածները ի՞նչ կուտան այծերուն: Բան մը չեն տար: Մինչդեռ, ամեն տարի, որձերը կզատեն, Ակը, Արաքիր,

Երգնկա կտանին, մսավաճառներուն կծախեն: Եզերն ալ կպահեն հոտը բազմանալու ու անոնց յուղովն ու պանիրովը իրենց պարենը, բոլոր կարիքները ապահովելու համար: Գիշերն ալ, նույն քարայրին մեջ, միասին, կողքողքի կընանան, իրենք՝ իրենց մթելներուն տակ, անոնք ալ, ծնկածալիկ, կորոճան ցերեկվան կերածնին, մինչև աչքերնին ծանրանան ու գոցվին: Քարայրը, որ մինչև հազար այծ ներս կառնե, բաղնիքին պես տաք կըլլա ամենուն շունչեն: Դուրսը աշխարհը կործանի՝ լուր չեն ունենար, այնքան բարձրաբերձ լեռներուն տակն են իրենք: Ոչ տանիք կա, ոչ լող, ոչ լողել կուզե, ոչ կկաթե: Առտուն միասին կարթնան, գետը՝ Ղարապուտախը կտեսնեն, որ, հոսելով, Եփրատին կիառնվի իրենց աչքերուն առջև, ու կարգով քարայրներուն ոգևորությունը, ծուխերը օճախներուն, որոնց վրա կիները հաց կեփեն, հոտերուն դուրս խուժումը, մեկնումը: Հարսերուն պարտականությունն է՝ հոտերուն ընկերանալով, արածելու տանիլը: Յուրաքանչյուրը ձեռքին քարման մը, կամ բուրդմանիկ մը, թե կդարձնե, բուրդ կմանե և թե հոտին ետևեն քայլքայլ կընթանա: Վախ չունին, ինչե՞ն, կամ ինչո՞ւ վախնան, իրենց լեռներն են, ո՞վ կհամարձակի՝ իրենց ցանկալով նայելու: Առհասարակ, ամենքն ալ՝ ցուրտեն, հովերեն արևներեն այրած մուզ դեմքով են: Չող մը, ձող ալ եթե չունիք՝ ձողունի ավելի երկայն կոթ մը ունի՞ք, վրան կնթարի մը հազցուցեք, գունավոր լաթերեն զլուխ մը շինեցեք, ճակատը կարմիր պղինձե դրամներ կարգով կարեցեք, աջ ոռնզը ծակեցեք, կարմիր գինդ մի կախեցեք՝ քրդու հարս մը կըլլա ձեր դիմացը: Մորթ ու ոսկորեն է: Ոչ յուղ կա, ոչ միս՝ վրան, ոչ փոր ունի, ոչ կորություններ: Հողի անգամ ըլլա՝ չեք կրնար գիտնալ: Սև ու սուր, մինչև ներսդ թափանցող աչքերով, շեշտակի կնայի քեզի, ոչ թուրք կնոջ մը պես ձերմակ սավանի մը մեջ կջանա չերևնալ, ոչ դղլպաշ կնոջ մը պես՝ երկայն ու կասկարմիր քողը ուսեն թիկունքը կնետե ու անտարբերություն կեղծելով, փարտվելով, կքալե, ոչ հայ հարսերու պես կկարմի՝ իրեն նայելու ըլլաս:

Կաթերը եռացնելը, յուղպանիր պատրաստելը կեսուրներուն գործն է: Տղամարդիկն ալ ջորեպանություն կընեն: Ամեն քարայր հինգվեց երիտասարդ կա, ծերերեն զատ: Խաշնարածության մեջ ուրիշ ի՞նչ զբաղում կա իրենց համար ընելիք: Մինչև Հաղեպ, Շամ կերթան, մինչև Խարբերդ, Երգնկա, Էրզրում ապրանք կփոխադրեն: Ամեն քարայր ութըտար ջորի կա: Չորին բեռ մը չէ, եկամուտ մըն է իրենց: Չորիի վաստակին մեկ քառորդը ճամբաներեն, խաներեն զարի, կեր գնելով, անոր կկերցնեն, երեք քառորդը՝ իրենց կմնա: Մաշլախ, զենք կզնեն իրենց համար, պերձանքի պահանջներ՝ կիներուն համար. մայրերը հինա կուզեն՝ իրենց մազերը հինայելու, հարսերը՝ իրենց ձեռքերը հինայելու: Թարապուլուսի փայլվլուն գոտի, սև թավիշ՝ բարձր կոնածե զլխարկներ շինելու համար, արծաթ ու պղինձ զարդադրամ՝ զլխարկներուն ճակատը քունքեքունք կարելու, ապրշում, արծաթ ու ոսկեգույն սրմա՝ գրպաններն ու Էնթարինները երիզելու, դեղին ու կարմիր մորթէ կանացի չետուկ, կարկեհանի ու սուտակի գույն վարտիքցու, սնդուս ու թավիշ իրենց մեջքերեն մինչև կրունկները իջնող ակնահմա վարտիքներուն համար, որպեսզի ամեն քայլափոխի երևան Էնթարիններու քովնտի չաքերուն բացվածքներեն:

Զնդոն ջաղացքին դուռը ջորիեն իջավ, ներս մտավ որ՝ ջաղացպանը՝ Պապոն, ադ օրը զատենց ցորենին գալուն կսպասեր աղալու, երկանաքարերը քանի ատեն է՝ չեր կուանած, խոշոր կաղային, վար իջեցուցեր, կուանովը կուաներ, աղալու պատրաստ ըրեր էր, ու երեսը գետինի երկանաքարերուն դարձուցեր, աթոռակին վրա նստեր էր մինակը: Կրնանա՞ր, թե արթուն էր, հայտնի չեր:

Չեր քնանար, ինչու որ՝ իր ներս մտնելուն վրա ետին դարձավ: Զնդոն քովը գնաց, նստավ, որպիսությունը հարցուց ու ըսավ, թե այսուր առնելու եկեր էր, քանիի՞ պիտի տար:

— Երկու դուրուշ,— ըսավ Պապոն:

— Օ՛... շատ, շատ ըսիր Պապո, — ըսավ Զնդոն, — ես ադ գնով այսուր կրնա՞մ առնել Պապո, Թորոս հուսթա, դուրպան ըլլամ:

Պապոն, Զնդոյին ձիշտ հակառակը, պաղարյունով.

— Շատ չըսի, օխան երկու դուրուշ ըսի ատկե վար չըլլար, Զնդոն, — ըսավ, — ցորենոր ես՝ ցատկե ջորուդ վրա, ուրիշ ջաղացքները գնա, հասկցիր:

Զնդոն գիտեր, որ նույն գինը պիտի ըսեին՝ ուր որ երթար.

— Չէ՛... երկու դուրուշը շատ է, հոգիդ սիրեմ, Պապո, Թորոս հուսթա, — ըսավ բողոքելով:

— Զորին տակդ է, — կրկնեց Թորոս հուսթան, — Լեռնոն մարդդ է, գնա Թեղուտի ջաղացքը, հասկցիր: Թեղուտը Զիմառայեն ալ մոտ է քեզի: Մեծ Արմտանկին Խաշմանենց Աղային գնա, Պատիկ Արմտանկին Փիլիկին ջաղացքը գնա: Որը ըսեմ: Լիճքը դիմացդ է, Ֆութին կամուրջը անցնիլ մը ունիս, Սանախսիկի ջաղացքը մտիր, ավելի աժան գտնես նե՛ անոնցմե առ:

Զնդոն գիտեր, որ ամեն ծախող միշտ երկու անգամ գինը կպահանջե իր ապրանքին: Կան, որ գիները չեն գիտեր, չորս, հինգ անգամն ալ կպահանջեն: Ինք, Մալաթեն, այսինքն՝ Մալաթիայեն սև չամիչ, Երզնկայեն՝ լեպլեպի կրերե, կամ՝ պանիր, յուղ, որ կտախե ու կծախե զյուղերը, նույնը չընե՞ր:

— Հելե դուն մեկ մը՝ երկու դուրուշ մի ըսեր, մեկ դուրուշ ըսե՝ այսուրին, — ըսավ Զնդոն:

— Ինչո՞ւ մեկ դուրուշ պիտի ըսեմ, երկու դուրուշ է այսուրս, — ըսավ Պապոն:

— Չէ՛, պիտի ըսես: Հելե դուն մեկ մը՝ մեկ դուրուշ ըսե, — պնդեց Զնդոն:

— Ամա ինչո՞ւ ըսեմ, օխան երկու դուրուշ է, ինչո՞ւ մեկ դուրուշ ըսեմ:

Զնդոն զիտեր, որ անմիջապես պիտի չընդուներ, պիտի ընդդիմանար, համառեր: Առուտուրի օրենքն է: Ան նույնիսկ պիտի երդուր: Երկու աչքերս կուրնան՝ պիտի ըսեր, աստծո վրա երդում պիտի ըներ: Երդումը աստված մեղք չէր համարեր: Ինչքան կրնաս՝ սուտ խոսե, ան ալ մեղք չէր: Ինք պետք է չթուլնար, Թորոս հուսթան պետք է համոզեր:

— Հելե դուն մեկ դուրուշ մը ըսե, նայե՝ քեզի ես ինչ պիտի ըսեմ,— ըսավ Զնդոն:

— Ո՛չ, չեմ ըսեր, ինչո՞ւ ըսեմ,— պատասխանեց Պապոն:

— Մեկ մը մեկ դուրուշ ըսե, մեկ մը ըսե, ի՞նչ կըլլա: Ես, նայե, քեզի ի՞նչ պիտի ըսեմ:

Թորոս հուսթան հավանեցավ:

— Հայտե ըսեմ, մեկ դուրուշ, ի՞նչ պիտի ըսես նայիմ:

Զնդոն կտրուկ շեշտով ու ուրախությունով.

— Սի փարա, հոթուզ փարա կուտամ ես ալ, դուն մեկ դուրուշ ըսիր, ես ալ՝ տասը փարա մինակ կկտրեմ: Այո, սի փարա, հոթուզ փարա պիտի տամ:

— Ճանըմ, դուն զոռ ըրիր, նայե քեզի ինչ պիտի ըսեմ՝ ըսիր, ես ալ ըսի, — ըսավ Թորոս հուսթան:

— Չե, սի փարա, հոթուզ փարա կուտամ, դուն մեկ դուրուշ ըսիր, ես ադ ըսածդ կընդունիմ, ես ալ տաս փարադ կտրեցի, — գոչեց Զնդոն:

Զատենց ցորենները եկան: Գևորգ աղան ալ եկավ: Զնդոն ալ բռնեց եզերքներեն, երկանաքարերը վերցուցին անպարին առջևը, իրենց տեղերը զետեղեցին: Զրամբարին ջուրը Պապոն անվատուն դարձուց, երկանաքարները սկսան դառնալ, ցորենին անպարներին բերանը բացավ, աղացվող այսուրը հոսիլ սկսավ քարերուն տակեն՝ առաջքի այսուրին անպարը: Պապոն հոսող այսուրը մատներուն տակ ճզմեց, խոշոր չկար, լավ էր: Պապոյին հոնքերը, թարթիչները ձերմկեցան աղոննեն բարձրացող այսուրին փոշիեն, ամեն շնչառութենեն ամենուն ոունգերը գոցվեցան, Զնդոյին ու Պապոյին սակարկությունը շարունակվեցավ: Պապոն երկու դուրուշ կըսեր, Զնդոն սի փարա, հոթուզ փարա կուտար:

Գևորգ աղան միջամտեց Պապոյին հայերեն.

— Ասոնց հետ առուտուր ընես նը՝ ասանկ կըլլա, ծո, աղբար, Թորոս աղբար, տուր՝ երթա, մի հակածառվիր հետը:

— Չեմ տար, Ղարապուտախիի, Ֆոաթի մաղարաները որչափ քուրդ կա, ամենուն ալ կըսէ. «Ես եռսուն փարայեն առի»:

— Գան ուզեն նը՝ չունիմ, հատավ, չմնաց՝ չե՞ս կրնար ըսել,— ըսավ Գևորգ աղան, ու դարձավ Զնդոյին, պատվիրեց. «Ով որ հարցնե՝ չըլլա, թե երեսուն փարայեն ըսես», «Երկու դուրուշեն առի» պիտի ըսես:

— Հաշա, Գեվեր աղա, դուն ինծի աղեկություն ըրիր, հաշա, ես կմոռնա՞մ քու աղեկությունդ: Մարդու չեմ ըսեր, տղոցս անզամ չեմ ըսեր: Ով հարցնե, երկու դուրուշեն առի կըսեմ, Գեվեր աղա:

Կշռեցին հարյուր օխա ալյուրը: Զնդոն կապույտ լաթե ծրարե մը երեք մեճիտիյե, երեք արծաթ քառորդ հանեց, իր քրդախառն թուրքերենովը համրեց երեք մեճիտիյեն, քանականեն՝ վաթսուն դուրուշ... շիլ դուրուշ ըսավ, երեք քառորդին ալ պիր չորիկ, հյուշ չորիկ, դեհուփիենձ դուրուշ ըսավ, հեմիսի հաֆթե փենձ դուրուշ, հեթմիշպեշ դուրուշ ըսավ, թորոս հուսթային տվավ:

Զնդոն երկու պարկ ալյուր ջորիին բեռցավ, կարճ, մինչև ծունկերը հասնող քրդական էնթարիին երկու փեշերը վերցուց, գոտին կոխեց, մինչև կրունկները գոցող ուսուցիկ վարտիքովը ճամբա ելավ:

— Ալ մեկ մըն ալ՝ աղ գինով ալյուր չեմ տար,— ըսավ Թորոս հուսթան:

— Չե, մեկ մըն ալ պիտի զամ, մեկ մըն ալ պիտի զամ, հիքի տեֆա տահա ,— ըսավ Զնդոն:

— Կտեսնե՞ս,— ըսավ Թորոս Պապոն Գևորգ աղային:

— Անզամ մըն ալ կուտաս, անկե ետին՝ ալ չունիմ կըսես,— պատասխանեց Գևորգ աղան: